

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Historický vývoj myšlenky vzkříšení v judaismu

Veronika Marková

Plzeň 2012

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická
Katedra blízkovýchodních studií
studijní program Mezinárodní teritoriální studia
studijní obor Blízkovýchodní studia

Bakalářská práce
Historický vývoj myšlenky vzkříšení v judaismu
Veronika Marková

Vedoucí práce:

Mgr. Karel Hrdlička

Katedra blízkovýchodních studií

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2012

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen
uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2012

.....

PODĚKOVÁNÍ

Děkuji vedoucímu své práce Mgr. Karlu Hrdličkovi, za poskytnutí odborných rad a cenných připomínek.

OBSAH:

1 ÚVOD	3
2 SMRT	6
2.1 Mimobiblické texty	6
2.1.1 První zmínky o smrti v dějinách lidstva	6
2.1.1.1 Představy obyvatel staré Mezopotámie o putování duše zemřelého	8
2.1.1.2 Rituály, které Mezopotamci prováděli po úmrtí svého bližního	9
2.1.1.3 Egyptské učení o posmrtném životě	10
2.1.1.4 Smrt v buddhistické tradici	10
2.1.1.5 Čínská tradice	11
2.1.2 Kde se vzala smrt?	11
2.2 Biblické texty	13
2.2.1 Pojetí duše v hebrejské tradici	13
2.2.2 Chasidé a jejich pohled na duši	15
2.2.3 Otázka pohřbívání v judaismu	15
2.2.4 Židovské podsvětí, aneb kam jde duše po smrti předtím, než bude vzkříšena	19
2.3 Myšlenka vzkříšení	20
2.3.1 Ezechielovo proroctví o vzkříšení	20
2.3.2 Kniha Daniel	24
2.3.3 Vliv perského náboženství (zoroastrismus)	26
2.3.4 Období druhého chrámu a pozdější doba po jeho zničení .	28
2.3.4.1 Židovské sekty vzniklé ve II. st. př. n. l., zabývající se tématem zmrtvýchvstání	28
2.3.4.1.1 Farizejové	29

2.3.4.1.2 Esejci	32
2.3.5 Martin Buber	34
2.3.6 Pro koho je vzkříšení určeno	35
2.3.7 Amida	35
2.3.8 Maimonides	36
2.3.9 Vývoj myšlenky vzkříšení	37
2.4. Nový pohled.....	38
2.4.1. Reformní hnutí	38
2.4.2. Konzervativní hnutí	40
3 ZÁVĚR	41
4 POUŽITÁ LITERATURA A PRAMENY:	43
Primární literatura:	43
Sekundární literatura:	45
Online zdroje informací:	46
Elektronické zdroje informací:	46
5 RESUMÉ	47

1 ÚVOD

Tématem bakalářské práce je myšlenka vzkříšení v judaismu a její historický vývoj. Cílem práce je porovnat tuto myšlenku v určitém období tohoto náboženství a jak se postupem času formovala, zejména vlivem jiných kultur.

V první části se nejprve věnuji smrti, která se objevuje již v raných textech naší civilizace. Záměrem je přiblížit jakým způsobem se staré kultury stavěly k umírání a k představám o posmrtném životě. Již v Eposu o Gilgamešovi autor řeší otázku smrti a zároveň jakým způsobem by ji bylo možné předejít. Dalším velice významným dílem raných textů z Mezopotámie, která stojí za zmínku je Sestup Išтары do podsvětí. V tomto textu Bohyně Ištara vstává z mrtvých, a také Bůh Dumuzi byl znovu oživen. Tento text naznačuje představy starých Mezopotamců o způsobu oživení těla, a také o představách podsvětí, kam by duše po své smrti mohla putovat.

Zvyky pohřbívání společně s různými obdobími a lokalitami se velice lišily. V Mezopotámii se například hroby králů dobře skrývaly před různými nájezdníky, kdežto v Egyptě naopak hroby faraonů byly ohromnými stavbami, obdivovanými dodnes. Každá civilizace nezávisle na území, kde se nacházela, měla svou vlastní „*Knihu mrtvých*“, hovořící nejen o smrti, ale také o putování duše nebo o temných místech, zvaných peklo či podsvětí. Také si různé kultury přivlastnily vlastní rituální způsoby pohřebních obřadů. Například v buddhistické tradici byly vdovy vhazovány do hrobů se svými zesnulými muži. V judaismu se dodržují striktní pravidla při pohřbívání a při přípravě těla do hrobu. Pohřební rituál v židovské tradici je natolik důležitým a váženým počinem, že dokonce existuje speciální organizace Chevra kadiša, která se stará o pohřeb a o přípravu veškerých záležitostí spojené s pochováním zemřelého. K tématu tradičního pohřbívání a o tom, co přijde po smrti, bych chtěla doporučit knihu, která vyšla v roce 2011 od autorky Kláry Břeňové,

s názvem „*Smrt a existence po smrti v biblickém Izraeli; v kontextu představ starověkého Předního východu.*“ K tématu smrti a pohřbívání v judaismu se také vyjadřuje Milan Lyčka, ve svém článku „*Smrt a umírání v judaismu*“, který vyšel ve sborníku „*Smrt a umírání v náboženských tradicích současnosti*“.

Ve druhé kapitole se zabývám pojetím duše. Jak je duše chápána, jakým způsobem se odvrací od těla po smrti a jestli se po smrti duše opět spojí s tělem, se kterým tvořila jednotu za svého života na Zemi. Vysvětluji zde rozdíly mezi pojmy ruach a nefeš, které v Bibli označují duši.

Dále se v bakalářské práci věnuji myšlence vzkříšení mrtvých v židovském konceptu. Pojem vzkříšení se objevuje již ve spisech proroků. Proroci hlásali o době, kdy lid znovu ožije. Hlásali o budoucím čase, ve kterém dojde ke zmrtvýchvstání. Tyto naděje nabývaly důležitosti ve chmurných časech židovského národa. V dobách, kdy Židé ztráceli naději v lepší budoucí život, například ve vyhnanství v Babylónii, nebo po zničení chrámu. V práci se zmiňuji o proroku Ezechielovi a o jeho hlásání o zmrtvýchvstání. Dále také o „*Knize Daniel*“, která poukazuje na apokalypsu a na budoucí vzkříšení. A stejně jako text o Ezechielovi slouží Daniel jako povzbuzení v době, kdy se Židům nevedlo dobře, přesněji v době silné helenizace. V této kapitole také vyzdvihuji dvě židovské skupiny z období druhého chrámu, farizeje a eseje. A vysvětluji jejich pohled na vzkříšení. V práci používám diachronní metodu, která mi umožňuje zkoumat otázku vzkříšení v různém historickém období.

Představa o vzkříšení zaujala i Martina Bubera či Maimonida. Ve svých spisech oba tito učenci interpretují vzkříšení po svém. Jejich výklad ovlivnil další židovské učence, kteří přejímali jejich koncept oživení mrtvých dle svého vlastního úsudku.

Významným zdrojem mé bakalářské práce je, mimo jiné, kniha od autora Neila Gillmana s názvem „*Vzkříšení a nesmrtelnost v židovském myšlení*.“ Doporučuji také knihu: „*Perspektiva víry; úvod do eschatologie*“, od autorů Petra Pokorného a Josefa Veselého. Ve které autoři přiblížili učení o eschatologických záležitostech od starých národů, přes starozákonní civilizaci po novozákonní.

Při přepisování výrazů z hebrejštiny do latinky jsem postupovala podle Bedřicha Noska, který uvádí svoji metodu transkripce v knize „*Judaismus od A do Z*“, od autorů Ja'akova Newmana a Gavri'ela Sivana.

2 SMRT

Je smrt odjakživa brána jako nevyhnutelná součást lidského bytí? Se smrtí se setkáváme jak v biblických textech, tak i v nebiblických. Téma o umírání či smrti má svou minulost v dávných textech, pocházejících ze starého Sumeru či Akkadu.

2.1 Mimobiblické texty

2.1.1 První zmínky o smrti v dějinách lidstva

Již autor eposu o králi Gilgameši nedovolil svému hrdinovi smířit se s myšlenkou smrti, tedy s myšlenkou úplného odchodu ze světa, na který jej Bohyně Matka přivedla. Již zde se setkáváme se smrtí a s bolestí, která ji doprovází. Hlavní hrdina se obával smrti, při které dojde k zániku, ale hlavně měl strach z odloučení od svých blízkých a všeho živého, následkem své smrti.¹ Vznik Eposu o Gilgameši se datuje do 18. století př. n. l. a jedná se o nejrozšířenější báseň starověké kultury, zabývající se tématem smrti.² Avšak tento epos je i přes problémy života a úmrtí postaven na lásce a přátelství.³ Gilgameš, po smrti svého přítele Enkidua, si stále nemohl zvyknout na myšlenku své vlastní smrti, a tak zatoužil po věčném životě, kterou mu měla dát rostlina nesmrtelnosti. Nakonec ale král Gilgameš ztrácí tuto naději ztrátou oné zázračné rostliny a nezbyvá mu nic jiného, než se smířit s tím, že jednou také zemře.⁴

Obyvatelé z vyšších vrstev staré Mezopotámie do hrobů svých příbuzných přikládali dary, jídlo a další potřebné věci, které by zemřelý mohl ve svém posmrtném životě použít. V královských hrobech z období

1 Břeňová, Klára, *Smrt a existence po smrti v biblickém Izraeli; v kontextu představ starověkého Předního východu*. Praha, 2011, str.37.

2 Více o Eposu o Gilgamešovi také viz Balabán, Milan, Tydlitátová, Veronika, *Gilgameš; mytická drama o hledání věčného života*. Praha 2002.

3 Sígl, Miroslav, *Co víme o smrti*. Praha, 2006, str. 35. Dále k tématu viz Zamarovský, Vojtěch, *Gilgameš*. Praha, 1976.

4 Prosecký, Jiří, Hruška, Blahoslav, Rychtařík, Marek. *Epos o Gilgamešovi*. Praha, 2003.

ranědynastického bylo nalezeno až příliš velké množství koster. Mohlo by se tedy jednat o služebnictvo, které bylo obětováno a pochováno společně se svými pány. Tento zvyk však není doložen na dalším území Mezopotámie.⁵ Je toto doklad toho, že lidé se uklidňovali myšlenkou nějakého posmrtného života či vzkříšení duše? Uklidňovala je tato víra v posmrtný život před odchodem jejich blízkých nebo i odchodem vlastním? Lidé v této době věřili, že: „*Smrtí se člověk přesouval na jinou rovinu existence, stával se součástí nadpřirozeného světa a získával také nadpřirozenou moc.*“⁶

Dalším velice významným literárním dílem v této oblasti je text s názvem Sestup Išтары do podsvětí.⁷ Tato mytologická skladba by se dala označit za sumerskou knihu mrtvých. Hlavním symbolem zmrtvýchvstání můžeme nalézt v podobě oživení mrtvého těla Bohyně Išтары, která byla zabita, a její tělo bylo pověšeno na kolík.⁸

*„Tu sedmero Anunnaků, soudců, vyneslo nad ní rozsudek.
Pohlédli na ni smrtícím zrakem,
oslovili ji ochromujícím slovem,
káravým hlasem ji okřikli.
I proměnila se Inanna v nemocnou ženu, ubité tělo,
a ubité tělo na hřeb pověšeno bylo.“*⁹

Došlo také k oživení Boha Dumuziho. Respektive Bůh Dumuzi, byl vydán do podsvětí na pospas démonům, Bohyní Ištarou. Ale později byl vydán na milost Bohyni Ereškigal.

5 Pecha, Lukáš, Nováková Nea, Rahman, Furat, *Dějiny Mezopotámie*. Praha, 1998, str. 49.

6 Šigl, Miroslav. *Co víme o smrti*. Praha, 2006, str. 37.

7 K tomuto tématu také viz McCallová, Henrietta, *Mezopotamské mýty*. Praha, 2006.

8 Prosecký, Jiří, Hruška, Blahoslav, Rychtařík, Marek, *Mýty staré Mezopotámie: Sumerská, akadská a chetitská literatura na klínopisných tabulkách*. Praha, 1977, str. 72

9 Tamtéž, str. 72.

*„I pohlédla na něho Inanna smrtícím zrakem,
oslovila ho ochromujícím slovem,
káravým hlasem ho okřikla.
'Toho si vezměte!'*

I vydala Inanna svatá pastýře Dumuziho do rukou démonů.¹⁰

Dumuziho zachrání Ereškigal, která si s ním bude měnit místo v podsvětí vždy jednou za půl roku. Dumuzi tímto vystupuje vždy jednou do roka z podsvětí.¹¹ Tuto myšlenku můžeme v přeneseném slova smyslu chápat jako jeho každoroční zmrtvýchvstání.

2.1.1.1 Představy obyvatel staré Mezopotámie o putování duše zemřelého

Mezopotamci měli své ucelené představy o tom, co je to smrt. Tvrdili, že pokud v žilách koluje krev a člověk stále dýchá, je živ. A naopak: *„Když však byl krve zbaven nebo když vydechl naposledy a dech (napištu) se do něho již nevracel, proměnil se i jeho stav a změnil se v „přízrak“, etemu; byl mrtev.“¹²* Věřili, že tento přízrak je součástí našeho těla a po pohřbení do země, se dostává do podsvětí.¹³ Představa o uspořádání na onom světě poukazuje na bytosti jménem Annunakové, kteří potvrzovali vstup zemřelých do podsvětí. Annunakové tvořili skupinu 600ti bohů, rozdělených na dvě skupiny, hlídající běh jak na Zemi, tak v podsvětí.¹⁴ Stejně tak, jako na Zemi byl určitý hierarchický řád, kdy králové a vyšší vrstvy měli jiná privilegia než obyčejný lid, tak i v podsvětí tomu tak bylo.¹⁵

10 Prosecký, Jiří, Hruška, Blahoslav, Rychtařík, Marek, *Mýty staré Mezopotámie: Sumerská, akaddská a chetitská literatura na klínopisných tabulkách*. Praha, 1977, str.str. 77.

11 Tamtéž, 77.

12 Bottéro, Jean, *Nejstarší náboženství: Mezopotámie*. Praha, 2005, str. 133.

13 Tamtéž, 133.

14 Prosecký, Jiří, Hruška, Blahoslav, Rychtařík, Marek, *Mýty staré Mezopotámie: sumerská, akaddská a chetitská literatura na klínopisných tabulkách*. Praha 1977, str. 357.

15 Bottéro, Jean, *Nejstarší náboženství: Mezopotámie*. Praha, 200, str. 136.

2.1.1.2 Rituály, které Mezopotamci prováděli po úmrtí svého bližního

Zajímavostí je, že v historii Mezopotámie se vyskytuje období, ve kterém není známo, jak byla těla pohřbívána. Nezůstaly o tom žádné doklady či hmotné důkazy, jako z dalšího prozkoumaného období. Jak uvádí Klára Břeňová ve své knize: „*Pro starší období je příznačné, že počet obyvatel nalezených hrobů u prozkoumaných lokalit neodpovídá předpokládanému počtu obyvatel. Například při nepřetržitém osídlení Uruku bychom měli mít o několik desítek tisíc více hrobů z tohoto města.*“¹⁶ Jedna teorie se nabízí v Eposu o Gilgamešovi, kde můžeme sledovat utajené pohřbívání králů. Vládce, po své smrti, byl pochováván tím způsobem, aby jeho tělo nemohlo být posléze nalezeno.¹⁷ Pokud bychom se chtěli zaměřit na spalování mrtvol, jakožto jeden z možných způsobů pohřbívání mrtvých v této době, tak není zachováno mnoho pramenů, zabývajících se tématem kremace.¹⁸ V textu o Gilgamešovi se však Enkidu zmiňuje o podsvětí a o mrtvém, jehož tělo bylo spáleno. Enkidu zde hovoří o duši zemřelého, kterou nemohl spatřit v podsvětí, protože odešla společně s kouřem do nebes.¹⁹

Rituál jako takový byl pro lidstvo velmi důležitou součástí jejich života. Pozůstali se obávali mrtvých, a tak prováděli tyto pohřební rituály, doprovázeny různými zaříkadly, s velkou poctivostí.²⁰ „*Člověk se musí starat o to, aby se předkům, zbavených života na tomto světě, dostalo vše, co potřebují pro svou existenci v onom světě.*“²¹ Hroby zemřelých byly doprovázeny různými předměty. Tyto předměty sloužily jako dary,

16 Břeňová, Klára, *Smrt a existence po smrti v biblickém Izraeli; v kontextu představ starověkého Předního východu*. Praha, 2011, str. 61.

17 Sígl, Miroslav, *Co víme o smrti*. Praha, 2006, str. 37.

18 Břeňová, Klára, *Smrt a existence po smrti v biblickém Izraeli; v kontextu představ starověkého Předního východu*. Praha, 2011, str.62

19 Prosecký J. (ed.), Hruška Blahoslav, Rychtařík M, *Epos o Gilgamešovi*. Praha, 2003, str. 327.

20 Tamtéž, str. 65.

21 Klíma, Otakar. *Zarathuštra*. Olomouc, 2002, str. 29

keré měla duše na své cestě poskytnout bohům. Hroby také obsahovaly předměty, ke kterým zemřelý choval určité citové pouto.²²

2.1.1.3 Egyptské učení o posmrtném životě

Egypt má také svou Knihu mrtvých, stejně jako Mezopotamci, Židé či muslimové. Egyptská kniha mrtvých vznikla v 16. st. př. n. l. jako: „*novodobé označení náboženských textů (v egyptštině doslova Kniha vycházení na denní světlo)*“.²³ Při rituálu pohřbívání se z této knihy citovalo, což napomáhalo duši vstoupit do podsvětí. Duše mrtvého, podle egyptské tradice, po smrti těla, předstupuje před Boha, který soudí jeho činy.²⁴ Bezpochyby nejvýznamnějšími egyptskými stavbami jsou pyramidy, které sloužily jako hrobky pro egyptské panovníky.²⁵

2.1.1.4 Smrt v buddhistické tradici

Stejně jako každé náboženství má svůj identický pohřební rituál, tak i v buddhismu můžeme nalézt specifické rituální obřady. Na území Indie docházelo k upalování pozůstalých manželek společně se svými mrtvými choti.²⁶ Buddhisté věří v tzv. reinkarnaci.²⁷ Doslovný překlad do českého jazyka znamená zpět-do-těla. Reinkarnaci chápeme jako znovunarození naší duše v jiném těle, ale v tomto případě jde o mnohem složitější koloběh, díky kterému se duše dle našeho chování během života na Zemi, dostává pomalu ke spasení.²⁸

22 Pecha, Lukáš, Nováková, Nea, Rahman, Furat, *Dějiny Mezopotámie*. Praha 1998. str 47.

23 Sígl, Miroslav, *Co víme o smrti*. Praha, 2006, str. 38.

24 Tamtéž, str. 38. K tomuto tématu také: Schubert, Kurt, *Židovské náboženství v proměnách věků*, str. 92.

25 Více k tématu o pohřbívání v Egyptě či o posmrtném životě v: Kozák, Jaromír, *Egyptská kniha mrtvých; Kapitoly o vycházení z hmotného světa do bezbřehé záře*, Praha 2001.

Dále také viz Janák, Jiří, *Staroegyptská kniha mrtvých*, Brno 2003.

26 Sígl, Miroslav, *Co víme o smrti*. Praha, 2006, str. 39.

27 Více k tématu posmrtného života buddhistů viz Thedol, Bardo, *Tibetská kniha mrtvých: velké osvobození nasloucháním v Bardu / Guru Rinpoče podle Karmalingpy*, Praha, 2005.

Dále také viz Rinpoče, Latí, Hopkins, Jeffrey, *Smrt, mezistav a znovuzrození v tibetském buddhismu*. Brno 2006.

Dále také viz Gaffney, Patrick, Harvey, Andrew, *Tibetská kniha o životě a smrti*. Praha 2005.

28 Lejsal, Martin Co je to reinkarnace? [on-line] Citováno dne: 1.4. 2012. Dostupné z <<http://casdpribram.sweb.cz/Studium/Reinkarnace.html>>

2.1.1.5 Čínská tradice

V ostatních národech, jako je například Čína, shledáváme podobné prvky jako na území Blízkého východu. Existují zde určité texty, hovořící o správném zachování pozůstalých. Jedná se konkrétně o Knihu obřadů.²⁹ „*Rituální texty v Knize obřadů učí pravidlům společenského chování, jak správně vzdávat čest zesnulým a jak správně truchlit.*“³⁰ Číňané také kladli důraz na předměty mrtvého, které vkládali společně s ním do hrobu. „*Později měly tyto předměty symbolizovat touhu pozůstalých, aby se duše jejich zemřelého vrátila mezi ně zpět.*“³¹

2.1.2 Kde se vzala smrt?

Kniha Genesis, neboli z hebrejského překladu „počátek“, hovoří o raných dějinách našeho světa v biblické tradici. Hovoří o tom, jak Bůh stvořil postupně během šesti dnů Zemi a její první obyvatele, Adama a Evu. Ještě před stvořením ženy, Hospodin Adamovi zakázal ochutnat ovoce ze stromu uprostřed boží zahrady. „*Z toho nejez, neboť v den, kdy bys z něj jedl, jistě zemřeš.*“³² Eva ale na popud hada, i přes přísný zákaz Hospodina, utrhla ovoce ze stromu poznání všeho dobrého a špatného, a společně s Adamem ho snědla. Bůh je za jejich hřích potrestal.

Adamovi řekl: „*V potu tváře budeš jíst svůj chléb, dokud se nevrátíš do země, neboť z ní pocházíš: Prach jsi a v prach se obrátíš.*“³³

Tento verš, jakožto trest udělený Adamovi, symbolizuje smrt. Původně Adam s Evou nebyli stvořeni pro to, aby následně i zemřeli, ale smrt se do jejich života dostala až v podobě trestu za onen první hřích.³⁴ Smrt je tedy trestem za Adamův hřích a vyhnáním z ráje se podrobujeme

29 Více viz Confucius; James Legge; Ch' u Chai; Winberg Chai. Li Chi: *Book of Rites. An encyclopedia of ancient ceremonial usages, religious creeds, and social institutions*, New Hyde Park, NY, 1967.

30 SígI, Miroslav, Co víme o smrti. Praha, 2006, str. 45.

31 Tamtéž, str. 45.

32 Gn 2, 18

33 Gn 3, 19

34 Gillman, Neil, *Vzkříšení a nesmrtelnost v židovském myšlení*, Praha 2007, str. 35.

božímu trestu, tedy smrti. V některých pramenech se můžeme dočíst, že vlastně za boží trest v podobě smrti mohou ženy.³⁵ Eva byla ta, co ovoce utrhla a dala ho sníst Adamovi. Stejně jako původní obyvatelstvo Nového Jižního Walesu věří, že také za smrt může žena. Byly to právě ženy, které neuposlechly a díky touze po medu, který byl v úlu, vypustily smrt z kmene stromu, na kterém bylo toto včelí hnízdo. Dokonce i v dalších kulturách jako jsou severoameričtí indiáni, mohla za smrt žena, která díky svým intrikám přelstila muže.

Je výskyt smrti, podle biblických textů předpokládán z trestu za prvotní hřích, spáchaný Evou a Adamem? Nebo jde o součást stvoření člověka již od jeho počátku? Či je to následek ochutnání ovoce ze stromu poznání, při kterém si Adam s Evou začali uvědomovat sami sebe. „*Hle, člověk se stal jakoby jedním z nás, neboť zná dobro i zlo.*“³⁶ Teologové si pohrávají i s myšlenkou, že se jedná o moc, která nepodléhá boží pravomoci.³⁷ Některé texty hovoří o opaku. Pojednávají o smrti jako o boží nespravedlivé svrchovanosti. Což potvrzuje tradice, při které se vyslovuje věta „budiž požehnán spravedlivý soudce“ (hebrejsky: baruch dajan ha-emet). Věta, kterou věřící vysloví nad zemřelým. Podle rabínské nauky je zakázáno jakýmkoliv způsobem vyvolávat mrtvé, aby přišli zpět na svět. I veškerá komunikace s mrtvými není přípustná. Žid nesmí své modlitby směřovat k mrtvému, natož ho nějakým způsobem uctívat.³⁸

35 Cavendish, Richard (ed.), *Man, Myth and Magic: The Illustrated Ency of the Supernatural*. North Bellmore, N.Y.:Marshall Cavendish Ltd., 1970. str. 612- 616.

36 Gn 3, 22.

37 Gillman, Neil, *Vzkříšení a nemsrtnost v židovském myšlení*, Praha 2007, str. 45.

38 Editoři: Bruce Metzger, David Goldstein, John Ferguson, *Velké události biblické doby, vzrušující výpravy za lidmi a místy z bible*. Praha 1988. str.

2.2 Biblické texty

Smrt jako taková představuje pro běžného člověka konečnou událost ve svém životě. Avšak podle židovského učení tato událost ve formě úmrtí není poslední. Je brána spíše jako jedna z životních zkušeností.³⁹ Další událost nás čeká v podobě vzkříšení. Židovská víra hovoří o smrti jako o přechodné fázi člověka, při které se jeho duše jakoby transformuje v odlišný způsob bytí. Z tohoto vyplývá, že smrt pro Židy je pouhou přechodovou fází, která se odehraje v jejich životě.⁴⁰ I přes veškeré tradice, které hovoří o vzkříšení a dalším životě po smrti, si Židé velice váží svého života. Život je pro věřící posvátný, a dokonce sebevražda či eutanázie jsou přísně zakázanými činy. Vyznavači židovské víry jsou přesvědčeni, že život smrtí nekončí.⁴¹

2.2.1 Pojetí duše v hebrejské tradici

Staroizraelská tradice mluví o smrti celého člověka, tzn. že společně s lidskou schránkou umírá i její duše (hebrejsky nefeš), která je její součástí. V bibli se totiž nevyskytuje místo, kde by označení pro nefeš, symbolizovalo pouze označení pro duši bez přímé souvislosti s tělem.⁴² Nefeš je často zaměňována s pojmem ruach. Ruach může samozřejmě představovat koncept ducha, ale také ho vnímáme spíše jako vítr a dech. Jediným zásadním rozdílem mezi duší (hebrejsky nefeš)⁴³ a duchem (hebrejsky ruach)⁴⁴ je jejich základ. Základním principem nefeš je krev, narozdíl od ruach, u kterého je tou hlavní podstatou dech. Duše (hebrejsky nefeš) byla pojímána v biblické době

39 Břeňová, Klára, *Smrt a existence po smrti v biblickém Izraeli; v kontextu představ starověkého Předního východu*. Praha 2011, str. 9.

40 Gillman, Neil, *Vzkříšení a nesmrtelnost v židovském myšlení*, Praha 2007, str.49.

41 Vácha, Marek, *Liší se pohled na smrt jako následek nemoci mezi věřícími a nevěřícími?* [on - line] Citováno dne: 16.4.2012. Dostupné z: <http://www.csarim.cz/Public/csarim/doc/prednasky_XVII_CSARIM/vacha_lisi-se-pohled-na-smrt.pdf>

42 Kremer, Jacob, *Budoucnost zemřelých*, Praha, 1995, str. 15

43 Více viz Blahoslav, Pípal, *Hebrejsko – český slovník ke Starému zákonu*. Praha, 1974, str. 115.

44 Více viz Tamtéž, str. 173.

jako součást těla (hebrejsky basar), ba dokonce i jako takovou životní podstatou.⁴⁵ „Biblický výraz nefeš neznamena duši ve smyslu, jak se obvykle chápe, tedy jako nesmrtelný prvek člověka, jeho duchovní složku, ale je to spíše životní, resp. oživující princip; smrtí se tento princip vytrácí a člověk se stává neplnohodnotnou, stínovou existencí.“⁴⁶

Kabalisté označují duši hebrejským pojmem „nešama“. Tento výraz může znamenat krev nebo i dech, který prochází hrdlem. Ruach a nešama si jsou svým významem velice podobné. Všechny tři pojmy (nefeš, ruach, nešama) významově nevyjadřují duši jako oddělitelnou část těla, která po smrti dále existuje nezávisle na těle. Toto dualistické pojetí, kdy po smrti člověka duše opouští jedince a pokračuje ve své existenci i nadále mimo hmotné tělo, je známé až z období rabínskému judaismu.⁴⁷ V tomto ohledu na judaismus působí platónský vliv. Dualistické pojetí pod helénistickým působením, hovoří o duši jako o nadřazené složce nad tělem.⁴⁸ Podle Platóna je duše uvězněna v těle člověka. Její podstatou je božský a duchovní princip, tudíž je nezničitelná. Smrtí se duše osvobodí z těla a následným znovuzrozením dojde k její očistě, a díky tomu, se čím dál tím víc přiblíží k božskému ideálu.⁴⁹ Člověka chápali jako bytost, kterou Bůh stvořil. Hospodin vytvořil lidské tělo, do kterého vdechl život a člověka zformoval dle obrazu svému. Jak se píše v Genesis: „Bůh stvořil člověka ke svému obrazu, k obrazu Božímu stvořil jej: jako muže a ženu stvořil je.“⁵⁰

Existence duše po smrti člověka, se dá vyčíst i v biblickém textu s názvem Kazatel. Tento důkaz o posmrtném životě lidské duše můžeme nalézt v jeho závěrečné části, kde hovoří o smrti. Konkrétně o tom vypovídá část s názvem „Než slunce zhasne“, kde se píše: „...než se

45 K významu slov „ruach“ a „nefeš“ také viz Břeňová, Klára, *Smrt a existence po smrti v biblickém Izraeli; v kontextu představ starověkého Předního východu*. Praha 2011.

46 Krása, Ondřej (ed.), *Smrt a umírání v náboženských tradicích současnosti*. Praha 2010, str. 85.

47 Gillman, Neil, *Vzkříšení a nesmrtelnost v židovském myšlení*. Praha 2007, str. 86.

48 Schubert, Kurt, *Židovské náboženství v proměnách věku*. Praha 1999, str. 142.

49 Küng, Hans, *Věčný život?*. Praha 2006, str. 92.

50 Gn 1, 27

*prach navrátí do země, kde býval a duch se vrátí k Bohu, jenž ho daroval.*⁵¹ Některé prameny uvádějí, že kniha Kazatel vznikla v 10. století př. n. l. Ale je také možné datovat Kazatele do pozdějších let. Hlavním důvodem vzniku v pozdější době je jazyk a stylistika samotného textu knihy. Styl použitého jazyka můžeme srovnat s hebrejštinou a aramejštinou, která byla používána až v následujících letech, nikoliv v 10. st. př. n. l.⁵²

2.2.2 Chasidé a jejich pohled na duši

Chasidé učí o duši jako o putujícím prvku, jehož příbytkem jsou lidská těla. Duše putuje z jedné bytosti k druhé, a tím dochází k její postupné dokonalosti. Avšak duše, které nejsou schopny dosáhnout očisty jsou pohlceny tzv. světlem zmatku, což jsou třeba kameny či zvířata, kde duše čekají na své vysvobození. Cílem každého člověka je prostřednictvím kavany, osvobodit tyto uvězněné duše, a tím pomoci světu ke spáse.⁵³ Kavana je stav, při kterém lze dosáhnout určitého duchovního vzestupu, například při molitbě.⁵⁴ Martin Buber popisuje Kavanu slovy: „*Kavana je mystérium duše, jež míří k cíli. Je to paprsek Boží slávy, přebývajícím v každém z člověku a směřující k vykoupení.*“⁵⁵

2.2.3 Otázka pohřbívání v judaismu

Podle archeologických dokladů pohřební zvyky byly přijaty od obyvatel, kteří žili na území Palestiny již před Izraelity. I po smrti a uložení mrtvého do země, se snažili, aby zde nebyla přerušena náboženská vazba. Tudíž pohřby se konaly zejména do společných rodinných hrobek a nejlépe na území rodné země Izrael. Ale i přesto, pokud nebylo možno vykonat pohřeb ve své rodné zemi, bylo zvykem dávat mrtvému na hlavu

51 Kz 12,7

52 Dillard, B. Raymond, Longman III., Tremper, *Úvod do starého zákona*, Praha 2003, str. 236.

53 Buber, Martin, *Život Chasidů*. Praha 1994, str. 19.

54 Pavlincová, Helena, Horyna, Břetislav, *Judaismus, křesťanství, islám*. Olomouc 2003, str. 127.

55 Buber, Martin, *Život Chasidů*. Praha 1994, str. 17.

hlínu z půdy svaté země.⁵⁶ O touze pochování do společných hrobů hovoří kniha Genesis. Jákob promlouvá ke svým synům, před svou smrtí: „Až budu připojen ke svému lidu, pochovejte mě k mým otcům do jeskyně na poli Efrona Chetejského.“⁵⁷ Dále pak Jákob říká: „Tam pochovali Abrahama i jeho ženu Sáru, tam pochovali Izáka i jeho ženu Rebeku a tam jsem pochoval Léu.“⁵⁸

Židé nemají ve zvyku dávat zemřelému do rakve různé předměty, jako jsou šperky či věci, které si během svého života oblíbil, tak jak to bylo zvykem u jiných národů. „Dokonce je zakázáno oblékat mrtvé do drahých zdobených šatů.“⁵⁹ Naopak je zvykem muže oblékat do speciálního židovského oděvu, a to talitu⁶⁰, který je zbaven třásní, které se nacházejí na krajích tohoto specifického roucha.⁶¹ Talit je zvláštní náboženský oděv, který smějí nosit pouze muži, kteří dosáhli třináctého roku života a prošli ceremonií zvanou bar micva. Ale objevují se také výjimky, jako například v chasidské komunitě ho smí nosit pouze ženatí muži, nebo naopak v sefardských komunitách ho nosí svobodní muži. A dokonce v kruzích aškenázů nosí talit i chlapci mladší třinácti let.⁶² Talit je látka obdélníkovitého tvaru a na jeho okrajích je opatřen třásněmi⁶³, které mají na sobě uzlíčky, symbolizující zákazy a příkázání obsažené v Tóře. Talit je v podstatě bavlněná obdélníková látka s několika modrými či černými pruhy, která v sobě nese historicko – náboženský účel.⁶⁴ Před uložením těla do rakve se provádí rituální očista. Mezi další zvyky patří také neprodleně uskutečnit obřad, jako projev úcty k zesnulému.

56 Pavlincová, Helena (ed.), Horyna, Břetislav (ed.), *Judaismus, křesťanství, islám*. Olomouc 2003, str. 167.

57 Gn 49, 29.

58 Gn 49, 32.

59 Pavlincová, Helena (ed.), Horyna, Břetislav (ed.), *Judaismus, křesťanství, islám*. Olomouc 2003, str. 167

60 K tomuto tématu více viz Nosek, Bedřich, Damohorská, Pavla, *Židovské tradice a zvyky*. Praha 2010, str. 139.

61 Pavlincová, Helena (ed.), Horyna, Břetislav (ed.), *Judaismus, křesťanství, islám*. Olomouc 2003, str. 167.

62 Nosek, Bedřich, Damohorská Pavla, *Židovské tradice a zvyky*. Praha 2010, str. 167.

63 Dále také viz Cohen, Abraham, *Talmud; pro každého*. Praha 2006, str.195 – 197.

64 Pavlincová, Helena (ed.), Horyna, Břetislav (ed.), *Judaismus, křesťanství, islám*. Olomouc 2003, str. 202.

Neprodleně v tomto případě znamená do 24h, jak hovoří židovské náboženské právo.⁶⁵ Je to zvyk z minulosti, kdy nebyly vhodné podmínky pro uchování těla, a to hlavně díky horkému podnebí. Člověk jakožto boží obraz, je uctíván i po smrti. Lidské tělo si zaslouží patřičný pohřeb. Tento rituál vykonávají nejbližší příbuzní. V případě, že po zemřelém nezůstali žádní pozůstalí, stará se o smuteční obřad židovská obec. Dalším projevem úcty a smutku ze strany pozůstalých, je roztržení horního dílu oděvu.⁶⁶

Židovská tradice přísně odmítá zpopelnění, tudíž jedinou přijatelnou formou pohřbu je uložení těla do země.⁶⁷ Však jak už bylo řečeno v Bibli: „*Prach jsi a v prach se obrátíš*“.⁶⁸ Kremace je zakázána z toho důvodu, že při procesu budoucího vzkříšení by mělo tělo vypadat tak, jak bylo stvořeno. „*Tělo, které jde do hrobu, má být pokud možno úplné, tedy včetně všech údů i krve, která byla v okamžiku smrti prolitá*“.⁶⁹ Blízcí pozůstalí se mrtvého nesmějí dotýkat, protože dochází k rituálnímu znečištění. Mrtvý se totiž vzdaluje Bohu tím, že již není schopen nadále dodržovat boží přikázání a lidé se bojí, že toto boží vzdálení připadne i na ně, pokud by s bezduchým navazovali tělesný kontakt.⁷⁰

Židovské hroby se lišily od těch ostatních již v několika aspektech. Například způsobem uložení mrtvého do hrobu. Vždy musela hlava směřovat směrem k náhrobnímu kameni. Zajímavé také je, že náhrobní kámen se nevyskytuje hned při pohřbívání mrtvého. „*Se vztyčením náhrobního kamene se někdy čeká celý rok; kámen je totiž chápán jako připomínka mrtvého a jeho předčasné postavení na hrobě signalizuje, že mrtvý už mizí ze vzpomínek*“.⁷¹ A nápisy měly také svá vlastní pravidla. „*Téměř na všech nápisech na posledním řádku lze spatřit nápis:*

65 Krása, Ondřej (ed.), *Smrt a umírání v náboženských tradicích současnosti*. Praha 2010, str. 90.

66 Tamtéž, str. 85.

67 Sígler, Miroslav, *Co víme o smrti*. Praha 2006, str. 59.

68 Gn 3,19

69 Krása, Ondřej, *Smrt a umírání v náboženských tradicích současnosti*. Praha 2010, str. 87.

70 Krása, Ondřej (ed.), *Smrt a umírání v náboženských tradicích současnosti*. Praha 2010, str. 85.

71 Tamtéž, str. 91.

T.N.C.B.H. - pět začátečních písmen, která se píše na hrob mrtvým židům, což přeloženo z hebrejštiny znamená *Kéž je jeho (její) duše přijata do svazku věčného života do svazku živých.*⁷² Na židovských hřbitovech lze pozorovat množství kamenů, položených na náhrobních deskách. Jedná se o zvyk, který má své kořeny již v minulosti, z dob Mojžíšovo. Mojžíš, společně se svým lidem, hledal svou zemi zaslíbenou. Putovali pouští, kde nerostlo nic živého, žádné rostliny, žádné květiny. A tak v případě, kdy mezi jejich lid přišla smrt a jeden z nich zemřel, dávali mu na hrob místo květin kamínky z pouště, jako projev úcty. Tento zvyk se dochoval i dodnes. Pozůstalí přinášejí na hroby kamínky, místo květin.⁷³

Dokonce existovalo společenství, které se jmenovalo *Chevrá kadiša*, v překladu svatý spolek. Tato nezisková organizace pečuje o staré, nemocné a chudé lidi a jedna z jejích hlavních činností je pohřbívání mrtvých.⁷⁴ Mimo to, že pomáhá připravovat pozůstalým pohřby, tak se také stará o nemocnice a spravuje hřbitovy.⁷⁵ Její pomoc je aktivní i v dnešní době. Pokud někdo zemře, je zvykem přivolat k mrtvému rabína. A právě rabín upozorňuje toto bratrstvo zemřelých o smrti.⁷⁶

72 Sígí, Miroslav, *Co víme o smrti?*, str. 59 – 60.

73 Tamtéž, str. 60.

74 Nosek, Bedřich, Damohorská, Pavla, *Židovské tradice a zvyky*. Praha 2010. str. 131.

75 Pavlincová, Helena (ed.), Horyna, Břetislav (ed.), *Judaismus, Křesťanství, islám*. Olomouc 2003, str. 100.

76 Krása, Ondřej (ed.), *Smrt a umírání v náboženských tradicích současnosti*, str. 89

2.2.4 Židovské podsvětí, aneb kam jde duše po smrti předtím, než bude vzkříšena

V biblickém pojetí je znám výraz še'ol, tedy „biblický výraz pro podsvětí či říši mrtvých.“⁷⁷ Še'ol je místem, kterému se žádný smrtelník nevyhne. Člověk po smrti sestupuje do již zmíněného še'olu, kde dále žije nicotný život jako obyčejný stín. Tento stín je ale schopen návratu na zemi. Dokáže se zjevovat svým pozůstalým. V tomto případě se stává bohužel nevitáným a obávaným symbolem smrti. Jak praví Jób v Tanachu: „...dříve než bez návratu odejdu do země příšeří a stínu, do země černé jako tma, kde vládne stín a není řád, kde i sám rozbřesk je temnota.“⁷⁸ Člověk vstupuje do říše mrtvých po své smrti, kde jeho bytí pokračuje pouze jako prázdný, bezcenný stín. Člověk je odpoután od života na Zemi, odtržen od všeho živého, odloučen od veškerého lidského světa. „Celá propast nicoty se ukazuje v tom, že tam není Jahve, že tam není veleben: také vůči němu neexistuje žádná komunikace. Smrt je tak zajetím, které nikdy nekončí; bytím a nebytím zároveň – jakýmsi zbytkem bytí, a přece už ne životem.“⁷⁹ O podsvětí se zmiňuje i prorok Izajáš. Život tohoto proroka se datuje na přelom 8. a 7. století př. n. l. V knize Izajáš, ve 38. kapitole, promlouvá judský král Ezechiáš po svém zázračném uzdravení ze smrtelné nemoci. Zmiňuje se ve své řeči o podsvětí. „Říkal jsem si: Uprostřed života musím odejít, svá léta strávím v branách podsvětí!“⁸⁰ Zde můžeme shledat podobnost s mezopotámským mýtem s názvem Ištarin sestup do podsvětí. Dále pak Ezechiáš hovoří o tom, že už nikdy nespatří svého Hospodina.⁸¹ Toto je příklad toho, že ani nejvyšší Bůh nemohl zasáhnout svou boží vůlí na tomto temném místě.

77 Pavlincová, Helena (ed.), Horyna, Břetislav (ed.), *Judaismus, křesťanství, islám*. Olomouc 2003, str 199.

78 Jb 10, 21-22.

79 Ratzinger, Joseph, *Eschatologie-smrt a věčný život*, str. 52

80 Iz 38, 10.

81 Iz 38, 11.

Dokonce v Izajáši se můžeme dočíst o znovuzrození: „*Tví mrtví ale ožijí, vstanou mé mrtvoly. Probud'te se, prozpěvujte, v prachu pohřbení!*“⁸². Kníza Izajáš potvrzuje vzkříšení mrtvých. Celý tento text je ukončen slibem, že všichni Židé, žijící mimo Izreal, budou svoláni beraním rohem do Jeruzaléma, kde budou uctívat svého Boha. Izajášův text je si svým významem velice podobný s textem Daniela. Vedou se spekulace, která z těchto knih byla sepsána dříve a kdo koho ovlivnil. Izajáš se přiklání ke vzkříšení pouze spravedlivých, kdežto Daniel nechává vzkřísit i ty nespravedlivé a bezbožné.

2.3 Myšlenka vzkříšení

2.3.1 Ezechiellovo proroctví o vzkříšení

V letech 597 – 586 př. n. l. došlo k dobytí Jeruzaléma. Původní obyvatelé byli donuceni odejít do vyhnanství v podobě Babylónie. Vyhnanství pro Židy bylo ale započato již dříve. Začlo téměř o 10 let dříve, kdy se Jojakín, král judský vzdává Nabúkadnesarově armádě. Král Jojakín se babylónskému vládci podrobil, a tím se Židé dostali do jeho nadvlády. „*Jojakín, jeho matka, většina příslušníků vyšších vrstev i zruční řemeslníci byli odvedeni do vyhnanství v Babylónii. Je téměř jisté, že většina vládnoucí vrstvy – a mezi nimi i prorok Ezechiel – byla do Babylónu odvedena již za této první deportace.*“⁸³ Nálada mezi místními, nově přistěhovanými Židy, byla velice ponurá. Nejen že přišli o svůj domov, ale zejména byli připraveni o místo, které ctili a považovali je za svaté. „*Tito násilně přestěhovaní lidé se cítili v Babylónii velmi cize, neboť krajina a životní podmínky se přes vyšší hospodářskou a kulturní úroveň velmi lišily od jejich palestinské vlasti.*“⁸⁴ Někteří se začali věnovat zemědělství a většina z nich dosáhla postupem času vysokého postavení

82 Iz 26, 19.

83 Editoři: Bruce Metzger, David Goldstein, John Ferguson, *Velké události biblické doby, vzrušující výpravy za lidmi a místy z bible*, Praha 1988, str. 106.

84 Segert, Stanislav, *Starověké dějiny Židů*. Praha, 1995. str. 120.

ve společnosti. Ale přesto všechno se snažili hledat naději v návratu do své zaslíbené země, naději, která pomalu, ale jistě vyhasínala.⁸⁵

Židé z vyšších vrstev byli v Babylónii spokojeni díky tomu, že si dokázali udržet svou životní pozici celkem na úrovni. Jejich naděje na navrácení se do své země a obnovení svátosti tohoto místa umírala opravdu jako poslední. A to zejména díky snaze proroka Ezechiela, který udržoval v lidech pozitivní myšlení, že opět budou žít ve své zaslíbené zemi.⁸⁶ „Židé v Babylónii představovali politický i intelektuální výkvět Judska.“⁸⁷

V tomto období vstupuje mezi židovský lid Ezechiel. Ezechiel byl knězem působícím v Babylónii. Pohyboval se mezi judskou vyšší vrstvou, která byla přesvědčena, že vyhnanství nebude trvat dlouho a nebrala na vědomí jeho proroctví o zkáze Jeruzaléma a o délce nuceného exilu. Na jeho slova však došlo, a Jeruzalém byl zničen.⁸⁸ Ezechiel později vystupuje se svým proroctvím, ve kterém hlásá, že není nic ztraceného. „Sepsání knihy proroka Ezechiela spadá do konce 6. st. př. kr. pisateli leží zjevně na srdci osud Izraele po událostech, které doprovázely a následovaly pád Jeruzaléma a Judského státu. Tomuto národu předpovídá oživení, které je vylíčeno obrazy tělesného zmrtvýchvstání.“⁸⁹ Ezechiel pobouzí izraelský lid k víře v návrat do své země, do Palestiny. Je třeba uctívat svého Boha i mimo svaté místo. Je třeba obrátit své zbožné myšlenky k Hospodinovi a nepřestávat doufat v návrat. „V zajetí sice nebylo možno zachovávat obřady vázané na chrám a obětní bohoslužbu, avšak všední život Židů mohl a musel být formován předpisy Mojžíšova Zákona i tam.“⁹⁰ Ezechiel přišel s vizí o znovuoobnovení

85 Kremer, Jacob, *Budoucnost zemřelých*, Praha, 1995, str. 45.

86 Editoři: Bruce Metzger, David Goldstein, John Ferguson, *Velké události biblické doby, vzrušující výpravy za lidmi a místy z bible*. Praha 1988, str.108.

87 Tamtéž str. 108.

88 Dillard, B, Raymond, Longman, Tremper III, *Úvod do Starého zákona*. Praha, 1993. str. 299.

89 Břeňová, Klára, *Smrt a existence po smrti v biblickém Izraeli; v kontextu představ starověkého Předního východu*. Praha, 2011, str. 191.

90 Segert, Stanislav, *Starověké dějiny Židů*, Praha, 1995, str. 121.

Jeruzaléma, které získal od Hospodina. Avšak větší důležitost přikládáme k jeho prorocké zvěsti, a to o vzkříšení těla, jak po fyzické stránce, tak přeneseně řečeno, po stránce duchovní. Byla to naděje na obnovení duchovního života v zemi, která se díky cizí kultuře dostala do náboženského úpadku.⁹¹ Můžeme v tom spatřovat i myšlenku zmrtvýchvstání celého izraelského národa. V době babylónského zajetí Židé své neštěstí popsali slovy: „*Naše kosti uschly, zanikla naše naděje, jsme ztraceni.*“⁹² Ezechielovy zvěsti praví: „*Tehdy mi řekl: Prorokuj o těchto kostech a řekni jim: Suché kosti, slyšte slovo Hospodinovo!...Hle, já do vás přivedu ducha, abyste ožily. Dám na vás šlachy a pokryji vás masem, potáhnu vás kůží a vložím do vás ducha, abyste ožily.*“⁹³ Ezechiel tedy udělal to, co mu bylo přikázáno od Hospodina. A tak se i stalo. Kostí se začaly pohybovat, narážet o sebe, jedna k druhé přiléhaly. Kostí se spojily, šlachy je pokryly, ale z těl vznikly jen prázdné schránky bez duší.⁹⁴ A tak Hospodin pokračoval v promluvě k Ezechielovi a pravil: „*Prorokuj k duchu. Prorokuj, synu člověčí, a řekni mu: přijď duchu, ze čtyř stran a dechni do těchto pobitých, ať ožijí!*“⁹⁵ Nakonec do znovustvořených těl vstoupila duše a těla konečně vstala z mrtvých. V biblických textech se setkáváme s pojmem *ruach*, který představuje ducha. Jak již bylo vysvětleno, tak hebrejský pojem *ruach* také může představovat vítr, či dech. „*V poetickém obrazu tak mohl být vítr dechem Jahvova chřípí, který vdechnut člověku nebo jinému tvorů působí jako princip oživující.*“⁹⁶ Je možné si tento text o oživení mrtvých prostřednictvím Ezechiela vykládat jako důkaz vzkříšení lidských duší. Nebo se jedná o určitou alegorii, vypovídající o znovuoobnovení izraelského národa, společně s jejich vírou, na území Jeruzaléma. Jedná se pouze o návrat Židů do své rodné země? Hospodin promlouvá ke

91 Tamtéž, str. 122.

92 Ez 37,11.

93 Ez 37,5-6

94 Tamtéž.

95 Tamtéž.

96 Pavlincová, Helena (ed.), Horyna, Břetislav (ed.), *Judaismus, křesťanství, islám*. Olomouc 2003, str. 66.

svému lidu a říká mu, že ho vyvede z jejich hrobů a vloží do nich svého Ducha, aby se mohli vrátit do své země. V tomto případě se můžeme domnívat, že „vyvedení z hrobů“ znamená vyvedení ze zajetí v Babylónii. Jak jsem již zmínila, tak Židé svoji situaci ve vyhnanství popisovali tzv. uschnutím vlastních kostí. A následně Hospodin káže Ezechielovi, aby prorokoval o blížkém oživení právě těchto zmiňovaných kostí.⁹⁷ Můžeme to tedy chápat spíše jako povzbudivá slova boží, než že by toto celé mělo nějaký eschatologický podtext? Ano, i takto se dá část o božím vnuknutí, oživit mrtvé a seschlé kosti, chápat. Pojetí hrobu jako zajetí a následné vyvedení z něj, je celkem logické. A veškeré toto proroctví znamenalo pro Židy v Babylónii morální podporu a víru v to, že se jednou budou moci vrátit do své země. „*Např. Jan Zlatoústý a Jeroným, upozorňují na to, že v textu jde pouze o obraz záchrany lidu a ne o vzkříšení mrtvých na konci času.*“⁹⁸ Ovšem setkáváme se i s názory, že hlavní myšlenkou Ezechielovy vize, kterou dostal přímo do Boha, je právě eschatologie a vzkříšení duše jako takové. Jeden z důkazů této teorie je vyobrazení Ezechielovo vidění na stěně synagogy v Dura Europos, která pochází ze 3. století n. l. Na této malbě je jasně viditelná situace, kdy z nebe přilétají okřídlené duše a přibližují se k ležícím tělům. Ezechielovo vidění je probíráno také i v Talmudu⁹⁹, ve kterém je tradováno, že opravdu došlo ke vzkříšení mrtvých v době, kdy tento prorok žil a působil. Rabi Eli'ezer a Rabi Jošua se k tomuto vidění zmrtvýchvstání vyjadřují slovy, že lidé, kteří byli vzkříšeni, zpívali písně. Rabínové dokonce vědí, jaké písně to přesně byly. Další Rabi tvrdí, že jeho pokrevní předkové jsou právě ti, kteří byli vzkříšeni z mrtvých.¹⁰⁰ Ezechielovo proroctví o mrtvých tělech, hrobech, kostí a vdechnutí duší, by mohlo představovat první znaky víry ve vzkříšení v hebrejském učení. Teologové se spíše přiklánějí k variantě, která hovoří o vzkříšení mrtvých jako o záchraně židovského lidu z babylónského zajetí. „*Ale již zde je nasnadě domněnka, že*

97 Kremer, Jacob, *Budoucnost zemřelých*. Praha, 1995, str. 48.

98 Tamtéž, str. 50.

99 Cohen, Abraham, *Talmud; pro každého*, Praha 2006, str. 429.

100 Kremer, Jacob, *Budoucnost zemřelých*. Praha 1995, str. 50.

*přirovnání může být srozumitelné jen tehdy, když byl znám i sám obraz přirovnání. Jestliže se mrtvé kosti přibližují jedna k druhé jako znamení národního znovuzrození, pak asi byla již taková představa známá*¹⁰¹

2.3.2 Kniha Daniel

Kniha Daniel¹⁰² je podle tradice zařazena v palestinském kánonu do Spisů, zatímco křesťanská nauka řadí tuto knihu do prorocké literatury. Na začátku knihy je popsán osud Daniela, který společně se svými přáteli, byl odveden do vyhnanství v Babylónii. Druhá část tohoto spisu popisuje období Danielova života, kdy úspěšně obstává před Bohem v exilovém období. Také je zde zdůrazňováno období apokalypsy, které vyvrcholí příchodem mesiáše. Kniha vznikala zřejmě v letech 168 – 165 př. n. l., tedy v době kdy Makabejští povstali proti násilné helenizaci Judska.¹⁰³

Dějství knihy se odehrává v 6. století př. n. l., kdy král Nabukadnesar odvedl Daniela společně s jeho přáteli do vyhnanství v Babylónii. Daniel byl v té době státníkem, který se dostával do přímého styku s politickými osobnostmi té doby. Kniha Daniel je rozdělena na dvě části. Žánrem první pasáže tohoto spisu je tzv. dvorní vyprávění. Zde Daniel vypráví několik příběhů o životě různých lidí a jejich vztahu ke členům cizího dvora. Stejně jako Ezechiel, který ve svých spisech podporuje židovský lid, který byl uvězněn ve vyhnanství, tak i Danielova kniha byla psána ve stejném kontextu. Konkrétně tento spis učí židovský národ, jak se chovat v době, kdy jsou utlačováni jiným národem.

101 Schubert, Kurt, *Židovské náboženství v proměnách věků*. Praha 1999, str. 102.

102 Více také viz Hedánek, Jiří, *Daniel; nový překlad Staré smlouvy*. Praha 2003.

103 Pavlincová, Helena (ed.), Horyna, Břetislav (ed.), *Judaismus, křesťanství, islám*, Olomouc 2003, str. 62.

Druhá část se zabývá zejména apokalyptikou. Apokalyptické proroctví, zobrazené v knize Daniel, uznává Starý zákon jako jedinou nezpochybnitelnou apokalyptickou myšlenku. Nejdůležitějším prvkem knihy Daniel je podpora utlačovaného lidu, a to pomocí hlásání o apokalypse a posledním božím soudu, při kterém dojde ke spasení duše. Dokonce význam posledního soudu můžeme shledat již v samotném názvu Daniel, který v překladu znamená „Bůh je můj soudce“. ¹⁰⁴ Daniel, jako prorok, nabádá lid k pokání. ¹⁰⁵ V textu je zmíněna vidina posledních dnů: „*ale teď jsem přišel, abych ti vysvětlil, co potká tvůj lid v posledních dnech. To vidění je totiž o budoucích časech.*“ ¹⁰⁶ Poslední část Danielovy knihy se zmiňuje o jeho smrti a zároveň i o jeho vzkříšení. Popisuje zde dobu, kdy lid bude zachráněn a také dojde k jejich spáse. „*Tehdy se probudí mnozí, kdo v prachu země spí. Jedni k věčnému životu, jiní k hanbě, pro věčnou výstrahu.*“ ¹⁰⁷ Dále se v této pasáži zmiňuje o tom, že spravedliví budou přivedeni zpět a budou žít navěky. V tomto případě Daniel hovoří o dvou skupinách. První jsou židovští buditelé a druhou skupinou, která bude opět přivedena na svět, jsou nepřátelé těchto židovských buditelů. Obě tato protichůdná společenství dosáhnou zmrtvýchvstání ze svých hrobů a podle svého předurčení, které si určili již za svého života, budou buď pykat za své činy a budou žít navěky v pohaně a věčné hrůze a nebo díky své víře v Boha a své oddanosti k němu, získají věčný život. ¹⁰⁸ Poslední věta v této prorocké knize hovoří o zmrtvýchvstání samotného Daniela. „*Ty však vytrvej až do konce. Potom si odpočineš, ale v poslední den vstaneš, abys přijal odplatu.*“ ¹⁰⁹ V knize Daniel – Nový překlad Staré smlouvy je tato poslední část V období knihy Daniel pojem vzkříšení poprvé vstupuje mezi židovské věřící a proniká do jejich podvědomí. Společně s jeho učením o vzkříšení autor knihy Daniel silně popírá a vyvrací některé biblické texty, zmiňující se o opaku.

104 Moskala, Jiří, Daniel; *Kdo to byl a o čem mluví jeho proroctví?*. Praha 1995, str. 11.

105 Dillard, Raymond B., Longman III., Tremper, *Úvod do Starého zákona*. Praha 2003 str. 315.

106 Da 10, 14.

107 Da 12, 2.

108 Gillman, Neil. *Vzkříšení a nesmrtelnost v židovském myšlení*. Praha 2007, str. 73.

109 Da 12, 13.

Například v knize Jób je napsáno, že člověk, který zemře, ulehne do věčného spánku, ze kterého již nikdy neprocitne.¹¹⁰ I v knize Jeremjáš se objevuje výjev o tom, že se mrtvý nikdy neprobudí. „*Pak ale tvrdě usnou navěky a už se nevzbudí, pravil Hospodin.*“¹¹¹ Jeremjášova pasáž je v knize Daniel také popírána.

2.3.3 Vliv perského náboženství (zoroastrismus)

Vyobrazení posmrtného života ve starých biblických dobách se stávalo postupem času nedostatečně uspokojivým. A tak staří Izraelité brali inspiraci o posmrtném životě a o duši od jiných starých náboženství. A to zejména ze zoroastrismu. Principem zoroastrismu je dualismus, tedy duální pojetí duše a těla.¹¹² Zoroastrismus je perské náboženství a Persie v době, kdy padl Babylón, převzala vliv nad Izraelem. Bylo tomu tak v roce 539 př. n. l., kdy perský král Kýros, dobývá Babylónii, a tím Židé získávají svou identitu a právo na odchod zpět do země Izrael, kde budou moci započít stavbu druhého chrámu.¹¹³ A právě proto, toto náboženství ovlivňuje židovskou víru v této době. Někteří historikové se domnívají, že zoroastrismus ovlivnil židovství v mnoha směrech. Díky tomuto působení odlišného náboženství, Židé mohli dále formulovat vlastní pohled na duši, vzkříšení a boží soud.¹¹⁴ Tato perská náboženská nauka vidí život v dualistickém pohledu. Rozděluje ho na duševní a životní. Duše přežívá, tělo zaniká. Následující existence duše závisí na tom, jaký člověk vedl život. Doslova jak volil mezi dobrem a zlem. Zoroastrismus se zmiňuje o posledním soudu, o vzkříšení mrtvých. Co však Židé od perské víry nepřevzali je jeden ze způsobů pohřbívání, a to spalování mrtvol. Jeden z pohřebních rituálů zoroastrismu spočíval ve vystavení mrtvého na věži,

110 Jb 14,12

111 Jr 51,39

112 Krása, Ondřej (ed.), *Smrt a umírání v náboženských tradicích současnosti*, Praha 2010, str. 86.

113 Metzger, Bruce (ed.), Goldstein, David (ed.), Ferguson, John (ed.), *Velké události biblické doby, vzrušující výpravy za lidmi a místy z bible*. Praha 1988, str. 110.

114 Břeňová, Klára, *Smrt a existence po smrti v biblickém Izraeli*, str. 181.

kde byl osud těla zpečetěn v podobě dravých ptáků.¹¹⁵ Hebrejská víra, jak jsem se již zmínila, striktně zakazuje kremaci, jako způsob pohřbení mrtvého. Podle učení zoroastrismu dojde k poslednímu soudu, při kterém budou duše vzkříšeny a bude jim určen osud dle jejich konání, během života na Zemi. V gáthách, což jsou svaté texty, se píše o červeném ohni, který můžeme připodobnit k židovské představě o ohnivě bažině, která se nachází v pekle, tedy na místě zvaném Gehenna, nebo také Hinom. Tak jak se píše v knize Zaratuštra od Otakara Klímy o zmiňovaném červeném ohni: „*Oheň patrně spálí svět a požár způsobí hříšníkům utrpení, ale pravověrným blaho tepla.*“¹¹⁶ Gehenna je označení pro židovské peklo. Tedy místo, kam se uchylují hříšníci. V dávné historii Hinom bylo území jižně od Jeruzaléma, kde se prováděly obětní rituály, při kterých se obětovaly nevinné dětské duše Bohu Molochovi. „*V biblické době začalo být spojováno s představou neuhasitelného ohně jako věčné odplaty po smrti hříšníků. V souvislosti s eschatologií získalo postupně charakter transcendentního pekla.*“¹¹⁷ Na tomto místě měl hříšník pykat za své nerozvážné činy. Podle Zaratuštry existuje dvojí bytí. První bytí je materiální a druhé bytí je duchovní. Duchovním bytím je myšlen život po smrti.¹¹⁸ Judaismus v tomto období, tedy v období nadvlády perské kultury, přebírá ke svému konceptu duše a jejího vzkříšení i myšlenky perského náboženství, zoroastrismu.

Po návratu z vyhnanství do své země se Židé snaží obnovit chrám, ale bohužel se jim to moc nedařilo. Dochází k poklesu morálky. Chrám měl být takovým prostředkem k udržení židovské víry mezi obyvateli. Chrám měl lid sjednotit a přivést na tu správnou cestu. „*Lidé povzbuzovaní proroky stavbu chrámu opět obnovili a roku 515 př.Kr.*

115 Kaokaisl, Petr, Pargač, Jan a kol., *Pastevecká společnost v proměnách časů: Kyrgystán a kazachstán*. Praha 2006, str. 181.

116 Klíma, Otakar, *Zaratuštra*. Olomouc 2002, str. 93.

117 Pavlincová, Helena (ed.), Horyna, Břetislav, *Judaismus, křesťanství, islám*. Olomouc 2003, str. 81.

118 Klíma, Otakar, *Zaratuštra*. Olomouc 2002, str. 94.

*chrám dokončili.*¹¹⁹ I přesto, že židovští obyvatelé v Babylónii neměli chrám, sdružovali se v synagoze, kde dále upevňovali a rozvíjeli svou víru.¹²⁰

2.3.4 Období druhého chrámu a pozdější doba po jeho zničení

2.3.4.1 Židovské sekty vzniklé ve II. st. př. n. l., zabývající se tématem zmrtvýchvstání

V tomto období registrujeme tři nejdůležitější židovské skupiny. Patří mezi ně saducejové, farizejové a eséni (také esejci). Saducejové se shromažďovali zejména v blízkosti chrámu. Je tedy logické, že společně se zničením chrámu v roce 70 n. l. došlo i k zániku této židovské sekty. *„Mnozí autoři zabývající se starověkými dějinami Židů končí své práce r. 70 n. l., zkázou jeruzalémského chrámu, jenž byl pro Židy nejen bohoslužebným, nýbrž národním střediskem.*¹²¹ Tento rok byl opravdu přelomovým pro judaismus. V této době židovskou tradici udržují farizejové, což je jedna z židovských skupin vzniklých v období druhého chrámu. A dokonce se v této době také vydělila skupina, která se přiklonila ke křesťanské víře. Saducejové silně nesouhlasili s učením farizejů, a také z toho důvodu mezi nimi vznikal konflikt. V Novém zákoně, ve Skutcích apoštolů, se můžeme také dočíst o rivalství těchto dvou židovských skupin. Pavel vstane před Veleradou, která byla složena ze saduceů a farizejů. Pavel k nim promlouvá: *„Bratři, já jsem farizeus, farizeův syn. Stojím před soudem kvůli naději zmrtvýchvstání! Jakmile to řekl, farizeové se začali se saduceji hádat, a tak se shromáždění*

119 Metzger, Bruce (ed.), Goldstein, David (ed.), Ferguson, John (ed.), *Velké události biblické doby, vzrušující výpravy za lidmi a místy z bible*, Praha 1988, str. 116.

120 Tamtéž, str. 116.

121 Segert, Stanislav, *Starověké dějiny Židů*. Praha 1995, str. 18.

rozdělilo.¹²² Saducejové totiž neuznávají farizejskou víru o zmrtvýchvstání. Literatura vypovídající více o životě a učení saducejů se nedochovala. Podrobnosti známe pouze od farizejů. Jejich hlavním cílem v učení bylo udržení staré biblické tradice. Avšak striktní dodržování výkladu Starého zákona a sdružování se v chrámu ztěžovalo duchovní život prostým lidem a zkázou chrámu došlo také k zániku této skupiny.

2.3.4.1.1 Farizejové

Farizejové, jakožto opozice vůči saducejům, byla skupina, jejíž učení se udrželo i po zničení chrámu. A to díky tomu, že jejich nauka spočívala v tom, že se víra neváže bezpodmínečně na chrám. A tím souvisí i bohoslužby, které je možno vykonávat kdekoliv jinde, i ve své domácnosti.

Farizejové, hebrejsky prušim, tedy oddělení, je společnost Židů vzniklá pravděpodobně ze skupiny jménem sofrim. (Sofrim byli „specialisté vyškoleni k psaní posvátných textů“¹²³). Z farizejského proudu vede přímá linie ke vzniku rabínskému judaismu. Byli nazýváni také jako vykladači, učitelé nebo také rabíni. Působili od 1. století n. l. a stali se významnou duchovní institucí, která napomohla udržet židovskou víru naživu po dlouhá staletí.¹²⁴ Farizejové vyvraceli tvrzení saducejů o uzavřenosti Tóry a naopak se snažili tuto hebrejskou doktrínu aktualizovat mluvenou tradicí. „Zastávali názory o svobodné vůli člověka současně s božím předurčením, odpovědnosti jednotlivce, odplatě v budoucím světě, zmrtvýchvstání a posledním soudu, věřili v existenci andělů.“¹²⁵ Farizejové stáli nejen v opozici vůči saducejům, ale také vůči

122 Skutky 23, 6-7.

123 Pavlincová, Helena (ed.), Horyna, Břetislav (ed.), *Judaismus, křesťanství, islám*. Olomouc 2003, str 190.

124 Krása, Ondřej, *Smrt a umírání v náboženských tradicích současnosti*. Praha 2010, str. 81.

125 Pavlincová, Helena (ed.), Horyna, Břetislav (ed.), *Judaismus, křesťanství, islám*. Olomouc 2003, str 75.

vládnoucí dynastii Hasmoneovců. Díky své interpretaci Tóry si získali velkou přízeň u židovského národa. Samotný Tanach samozřejmě nemohli měnit, ale vykládali jeho text různými způsoby a snažili se ji připodobnit požadavkům současných obyvatel a věřících.¹²⁶

Farizejové viděli spásu celého světa v chování Izraele. To znamená jakým způsobem si lid v Izraeli počíná, a to i z hlediska náboženského. Jak je židovský lid schopen dojít k vnitřnímu pokání. Jak je schopen uznat své hříchy a chyby a jak je schopen se nějakým způsobem očistit. A všechny tyto důvody souvisejí s tím, zda dojde k poslednímu soudu. *„Není eschatologické spásy bez poslušnosti Izraele.“*¹²⁷ Členové farizejského proudu se zpočátku nezabývali apokalyptickou či eschatologickou otázkou. Důležitosti však tyto pojmy nabyly až v období povstání Bar Kochby v letech 132 – 135. I přesto, tito učenci občas pochybovali o mesiášském příchodu a o rychlém příchodu Božího království. *„Počítali sice s tím, že Bůh nastolí mesiášský věk, nečekali však, že by jej bylo možno násilím přivolat. Teprve od přelomu prvního a druhého století n. l. se i farizejsko – rabínských kruhů zmocnily naděje na blížký konec.“*¹²⁸

Farizejové učili o posmrtném životě. Tvrdili, že podle toho, jaký lidé vedli život na Zemi, tak podle toho budou vzkříšeni. Pokud jejich život byl počestný, tak jejich duše dojde ke vzkříšení. A pokud jejich život byl špatný, a jejich chování nevyhovující, tak jejich duše za to budou pykat navěky. *„Obstojí-li spravedlivý člověk na božím soudu, vytvoří si Bůh jistě prostor k tomu, aby ho odměnil i po smrti.“*¹²⁹ Díky těmto myšlenkám dokázali oslovit velkou část věřících. Josefus Flavius, jakožto autor velkého množství spisů, zmiňujících se o farizejích a o dalších židovských skupinách této doby tvrdí, že podle farizejského učení duše dobrých lidí budou znovu přivedeny na svět a duše špatných lidí budou odsouzeny k

126 Segert, Stanislav, *Starověké dějiny Židů*. Praha 1995, str 178.

127 Schubert, Kurt, *Ježíš ve světle tradiční židovské literatury*. Praha 2003, str. 49.

128 Tamtéž, str. 49.

129 Pokorný, Petr, Veselý, Josef, *Perspektiva víry – úvod do eschatologie*, Praha 1992, str. 39.

věčnému trestu. Tato událost, o znovunavrácení duší, popsali jako poslední Boží soud či Boží království. „Židovství znalo pojem království boží především z aramejské modlitby kaddiš, která se prosadila v synagogální bohoslužbě.“¹³⁰ Tato židovská skupina vyznává tedy nesmrtelnost duše, a příchodem božího soudu budou těla vzata z hrobů a duše budou do těchto těl opět navrácena.¹³¹ „Podle farizejů se nesmrtelnosti dosáhne životem prožitým v ctnosti, která je definována jako poslušnost zákonům zjeveným Bohem.“¹³²

Farizejové se později objevují i v evangeliích, která potvrzují jejich učení o vzkříšení a co více, samotný Ježíš se podle těchto biblických textů ztotožňoval s farizejským pojetím duše a její nesmrtelnosti. Ježíš hlásal, že o vzkříšení se můžeme dočíst i v Tóře. Ježíš se o tomto přel se saduceji, kteří s tím stále nesouhlasili. Pokud je Bůh Bohem našich otců, a není Bohem mrtvých, ale živých, tak v tom případě naší otcové jsou stále živými, i přesto, že jejich těla jsou už dávno mrtvá.¹³³

Jak již bylo zmíněno, farizejové nesouhlasili se saduceji, a naopak. Dostali se také do neshody v ideje o vzkříšení mrtvých. „Saduceové, kněžská aristokracie a její stoupenci, naději vzkříšení odmítali jako nebiblickou.“¹³⁴ Naopak apokalyptické skupiny v tomto ohledu s nimi souhlasí. Farizejské učení o zmrtvýchvstání se také nalézá v synagoze v Dura Europos, o které jsem se také zmiňovala v části o Ezechielovi. Dále pak helénismus ovlivňuje židovsko-farizejské myšlení o vzkříšení tím, že duše se po aktu zmrtvýchvstání znovu spojí s jeho původním hmotným tělem.¹³⁵ Jak píše ve své knize autorka Klára Břeňová: „Farizejové

130 Pokorný, Veselý, *Perspektiva víry-úvod do eschatologie*, Praha 1992, str. 55.

131 Gillman, Neil, *Vzkříšení a nesmrtelnost v židovském myšlení*, Praha 2007, str. 95 – 96.

132 Tamtéž, str. 98.

133 Tamtéž, str. 99.

134 Pokorný, Petr, Veselý, Josef, *Perspektiva víry – úvod do eschatologie*, Praha 1992, str. 40.

135 Schubert, Kurt, *Ježíš ve světle tradiční židovské literatury*, Praha 2003, str. 49-50.

*přijetím myšlenky o vzkříšení těla za vlastní, významově ovlivnili ideový systém judaismu.*¹³⁶

2.3.4.1.2 Esejci

Esejci jsou židovská skupina, která vznikla v Jeruzalémě ve 2. stol. př. n. l. Usadila se v oblasti zvané Kumrán, kde žila a působila až do konce 1. stol. n. l. Esejci žili v podstatě asketický způsob života. Snažili se oddělit od ostatních a vytvářeli si vlastní komunity, ve kterých preferovali svůj vlastní způsob žití. Jejich styl života připomíná pozdější způsob žití křesťanských mnichů.¹³⁷ Esejci svůj život věnovali detailnímu studiu Tóry, striktnímu dodržování rituální očistě a dodržování obřadních zvyků. Esejci nesouhlasili se saduceji stejně jako farizejové, ale díky své askezi a odtazitém způsobem života nebyli tak na očích veřejnosti jako farizejové.¹³⁸ Josefus Flavius se ve své knize zmiňuje o esejcích jako o skupině, která podléhá platónskému učení o duši. Esejci věřili v nesmrtelnost duše, věřili, že duše je věčná, nezničitelná. Je to hmota, která se ze světa neztratí následkem smrti. Její trvání je věčné. Naopak lidská těla jsou podle esejců přirovnána k hmotě, která časem bude zničena. Tělo tedy není trvalým prvkem jako jeho duše. Flavius také hovoří o tom, jak je duše k tělu připoutána. Po smrti se ale od těla odpoutá a plyne jako samotný prvek bez hmotného těla.¹³⁹ Připoutání duše k tělu a následné odtržení, jako následek smrti, bylo dokonce v kruzích esejců přirovnáváno k vězení a následnému propuštění z něj. Duše po té pobývá nad oceánem, kde plyne ve vánku. Toto se ovšem týká pouze dobrých duší. Ty zlé naopak končí na mnohem horších místech, které esejci přirovnali k tmavé a mrazivé končině. Zde je čeká

136 Břeňová, Klára, *Smrt a existence po smrti v biblickém judaismu*, Olomouc 2011, str. 22.

137 Segert Stanislav, *Starověké dejiny židů*. Praha 1995, str. 181.

138 Pavlincová, Helena (ed.), Horyna, Břetislav (ed.), *Judaismus, křesťanství, islám*, Olomouc 2003, str. 71.

139 Gillman, Neil, *Vzkříšení a nesmrtelnost v židovském myšlení*. Praha 2007, str. 97.

trest v podobě nekončící smrti.¹⁴⁰ Esejci byli přesvědčeni v nesmrtelnost duše. Kdežto Hyppolytos se přiklání i k tomu, že esejci ke své víře o duši a její nesmrtelnosti přikládali i víru ve vzkříšení hmotného těla. Po aktu vzkříšení bude duše člověka, která prošla očistou, dělat společnost svatým nebešťanům. A společně s duchy poznání bude oslavovat Boha. Esejci jsou také ovlivněni perskou kulturou. Perská kultura a její dualistické představy daly základ pro esejské vnímání světa a člověka. Základním principem jejich víry byl radikální dualismus. Ten spočíval v rozdílu mezi dobrem a zlem. Velký význam také kladli na predestinaci. Podle esejců je předurčeno člověku, zda se narodí jako syn světla či jako syn tmy. Synové světla jsou ti předurčení, tedy esejci. Ti ostatní jsou zavržení, synové tmy. Esejci věřili ve vzkříšení duše, ale nevěřili na tělesné vzkříšení.¹⁴¹

K této židovské skupině měli blízký vztah chasidé. Vyplývá to i z jejich pojmenování. Slovo esén pochází z aramejského slova chasen a znamená v překladu zbožní. A stejně tak význam slova chasidim znamená také zbožní. Život esejců je znám z Damašského spisu, který byl nalezen koncem 19. století v synagoze ve Fustáu, ale mnohem více informací o této židovské skupině nalézáme z rukopisů, objevených v letech 1947 - 1960 v Kumránských jeskyních, ležících jižně od Jericha.¹⁴² Židé přijali platónskou antropologii a víra ve vzkříšení získala nové vzezření. A to v podobě vzkříšení mrtvých těl a jejich sjednocení s duší. V hagadě¹⁴³ se píše o vzkříšení mrtvých a o tom, jak duše spravedlivých dostanou svá těla a Bůh je přivede zpět.¹⁴⁴ V rozmezí od 2. století př. n. l. do 1. st. n. l. se myšlenka vzkříšení značně rozvíjela. Prvotní byla víra zmrtvýchvstání v psychofyzické paralele. Dále pak šlo o víru ve vzkříšení duše a naposledy o společné zmrtvýchvstání těla i duše a jejich následné

140 Segert, Stanislav, *Synové světla a synové tmy*. Praha 1970, str. 195.

141 Tamtéž, str. 195.

142 Segert, Stanislav, *Starověké dějiny Židů*, Praha 1995, str. 177.

143 *Encyclopedia Judaica*, (ed.) Geoffrey Wigoder, [CD – ROM] Judaica Multimedia (Israel) Ltd. 2004. Heslo: Haggadah.

144 Schubert, Kurt, *Židovské náboženství v proměnách věků*, Praha 1999, str. 97.

spojení. Zajímavé je, že esejci narozdíl od ostatních Židů ve své době, věřili, že to, co čeká ostatní lid v podobě vzkříšení, oni zažívají již za svého života na Zemi. Shledávali svůj pozemský život tak dokonalým, že zmrtvýchvstání pro ně nemohlo přinést nic nového. Nicméně z tohoto přesvědčení nelze soudit, že by celý akt vzkříšení neměl pro eseje význam a že by v něm neviděli naději na lepší život.¹⁴⁵

2.3.5 Martin Buber

Martina Bubera můžeme označit za jednoho z nejvýznamnějších myslitelů 20. století. Zabýval se především židovskou tradicí, zakotvenou v učení chasidů.¹⁴⁶ Narodil se ve Vídni v roce 1878. Buber studoval staré rabínské texty a midraše. Vystudoval gymnázium a následně také disertoval na vysoké škole ve Vídni. V letech 1904 – 1912 se Martin Buber stáhl do ústraní a začal se věnovat mystice a zejména tradicím, pocházejícím z chasidského učení.¹⁴⁷ Jeho život byl zasažen První světovou válkou a jejími následky. V tomto období se začíná spíše věnovat mezilidským vztahům. Těsně po válce vzniká první koncept díla s názvem „Já a ty“. „*Ve kterém naznačuje , že v každém lidském Ty se s námi - třeba jen skrytě - setkává Ty boží!*“¹⁴⁸ Tělo jako hmotný prvek nás v naší historii, společnosti, času a prostoru spojuje s ostatními lidmi. To nás vede k závěru, že víra v posmrtný život nemůže existovat bez víry v tělesné vzkříšení.¹⁴⁹

145 Schubert, Kurt, *Židovské náboženství v proměnách věků*, Praha 1999, str. 103.

146 Buber, Martin, *Já a ty*. Praha 2005. str. 7.

147 Tamtéž, str. 10.

148 Tamtéž, str. 28.

149 Gillman, Neil, *Vzkříšení a nesmrtelnost v židovském myšlení*. Praha 2007, str. 212.

2.3.6 Pro koho je vzkříšení určeno

Otázkou zůstává, kdo všechno bude vzkříšen. Bude každý člověk znovu přiveden na svět? Nebo jen věřící? Bude tím vyvoleným celý Izrael? Jednou z odpovědí je, že z mrtvých nevstanou úplně všichni, ale právě jen ti vyvolení. Těmi nevyvolenými jsou myšleni bezbožní, kteří své bytí na Zemi neodдали Bohu. Jejich osud je zpečetěn i v Žalmech: „Ničemní musí odejít do podsvětí, všichni ti pohané, jimž je Bůh lhostejný!“¹⁵⁰ Z toho tedy vyplývá, že pouze zbožní lidé mají nárok na budoucí život v podobě vzkříšení. Oproti tomuto tvrzení se staví rabi Jošua, který hlásal o požehnání všem lidem, bez výjimky, zda jsou to Židé a nebo nejsou. Pokud nežidé slouží Bohu Izraele, pokud přijali hlavní zákonitosti židovství a dokázali žít s nimi v harmonii a bez nepokojů, tak mají nárok podílet se na budoucím světě stejně jako věřící.

2.3.7 Amida

Kniha „*Judaismus od A do Z*“ vysvětluje pojem vzkříšení takto: „Zemřelým lidským bytostem bude někdy v budoucnu znovu umožněn fyzický život.“¹⁵¹ Dojde ke znovuoživení, hebrejsky tchijat ha – metin, tedy vzkříšení mrtvého.¹⁵² Myšlenka vzkříšení se objevuje také v Amidě. Amida je modlitba, kterou věřící pronášejí třikrát za den. Tuto modlitbu můžeme také znát pod názvem Šmone esre či ha – Tefila.¹⁵³ Druhé požehnání v Amidě hovoří právě o vzkříšení.

„Ty jsi mocný navěky, Pane můj, jenž oživuješ mrtvé, tys hojný ve spáse.

(Od Šmini aceret do Pesachu přidáváme: Dáváš vanout větru a padat dešti.) Milostivě živí živé, v nesmírném milosrdenství oživuje mrtvé,

¹⁵⁰ Za 9, 18.

¹⁵¹ Newman, Ja'akov, Sivan, Gavri'el, *Judaismus od A do Z*. Praha 1998, str. 241.

¹⁵² Tamtéž, str. 241.

¹⁵³ Tamtéž, str. 16.

podpírá klesající, uzdravuje nemocné, rozvazuje spoutané a zachovává svou věrnost těm, kdo spí v prachu.

Kdo je jako ty, Bože, a kdo se ti podobá, králi, jenž usmrcuje a oživuje a dáváš vyrůstat spáse.

*Věrný jsi, že oživíš mrtvé. Bud' požehnán Bože, jenž oživuje mrtvé.*¹⁵⁴

2.3.8 Maimonides

Maimonides se narodil do vážené rodiny v Cordóbě v roce 1138.¹⁵⁵ Jeho díla mají filozofický charakter, ale také nábožensko – právní či lékařský. Jako lékař se staral o členy královské rodiny.¹⁵⁶ Rabi Moše ben Maimonides je jeden z nejvýznamnějších židovských učenců a filozofů. Zabýval se několika různými vědami jako třeba matematikou, politikou, teologií či astronomií.¹⁵⁷ Maimonides sepsal několik významných spisů. V Egyptě dopsal své rozsáhlé dílo s názvem Komentáře k Mišně. Na konci 12. století dokončil díla Mišne Tóra a Učitel tápajících (nebo také Průvodce tápajících).¹⁵⁸ V Průvodci tápajících se Maimonides snaží vysvětlit, že v knihách proroků se nacházejí alegorie, které se však jako alegorie netváří. Tato obrazná vyjádření může člověk chápat jako doslovný smysl, což je špatně. Maimonides se tedy snaží dostat tápající na správnou cestu v pochopení těchto prorockých knih.¹⁵⁹ Napsal dílo s názvem Pojednání o zmrtvýchvstání, ve kterém se snaží prostému lidu objasnit své výroky o vzkříšení. Tvrdí, že to, co zde píše, bylo už zmíněno v jeho předešlých spisech Mišne Tóra a Průvodce tápajících. Pojednání o zmrtvýchvstání je rozděleno do čtyř částí. V první části se Maimonides ospravedlňuje, že by vzkříšení nějakým způsobem odmítal. Víra ve

¹⁵⁴ Richter, Jiří, Šmone esre,[on - line]. Citováno dne: 24.4. 2012. Dostupné z <http://www.olam.cz/pamatky/napisy/prizemi/nastenne_napisy/smone_esre.html>.

¹⁵⁵ Kraemer, Jiel L, *Maimonides; život a dílo*. Praha 2010, str. 1.

¹⁵⁶ Pavlincová, Helena, Horyna, Břetislav. *Judaismus, křesťanství, islám*. Olomouc 2003, str. 142.

¹⁵⁷ Kraemer, Jiel L, *Maimonides; život a dílo*. Praha 2010, str. 1.

¹⁵⁸ Schubert, Kurt, *Židovské náboženství v proměnách věků*. Praha 1999, str. 171.

¹⁵⁹ Dohmen, Christoph, Stemberger, Günter, *Hermeneutika židovské Bible a Starého zákona*. Praha 2007, str. 161.

vzkříšení pro něj znamenala jeden ze základních principů své víry.¹⁶⁰ Ve druhé části obhajuje své dílo Mišne Tóra, které se stalo cílem kritiků. Ve třetí části řeší to, proč se v některých spisech odmítá myšlenka vzkříšení a proč se Tóra nezmiňuje o této myšlence. A poslední část vysvětluje, že celé toto dílo Pojednání o zmrtvýchvstání je mířeno širší společnosti.

To, že se Maimonides tak často ve svých spisech nezabývá pojmem vzkříšení neznámá, že by pro něj nebylo důležitým aktem své víry.¹⁶¹ Naopak tvrdil, že: „vzkříšení je jedním ze základních principů Tóry, který byl přijat na základě konsenzu uvnitř náboženské obce a v nějž musí věřit všichni, kdo k této obci chtějí náležet.“¹⁶² Maimonidovo pojetí zmrtvýchvstání si spoustu učenců vysvětlovalo po svém. Na základě jeho spisů vykládali, že vzkříšení se týká pouze duše a tělo nemůže být znovu oživeno z toho důvodu, že po smrti dochází k jeho rozkladu. Vysvětlovali vzkříšení jako pouhý obrazný akt. Na to jim Maimonides odpovídá, že vzkříšení je jeden z principů víry a nikdo by ho neměl chápat jako obrazný. Dodává, že posmrtný život následuje po budoucím vzkříšení. Také se zmiňuje o tom, že z mrtvých vstanou pouze spravedliví.¹⁶³ Pro Maimonida přes veškerou obhajobu zmrtvýchvstání, vzkříšení těla a duše byla důležitější víra v duchovní posmrtný život.¹⁶⁴

2.3.9 Vývoj myšlenky vzkříšení

Naději na zmrtvýchvstání můžeme vykreslit v několika fázích historie Židů. V době před exilem židovského národa, posledním místem bytí po smrti bylo podsvětí. Na tomto temném místě existence člověka pokračovala, nebo lépe řečeno končila, v podobě bezcenných stínů. V

¹⁶⁰ Kraemer, Jiel L, *Maimonides; život a dílo*. Praha 2010, str. 586.

¹⁶¹ Kraemer, Jiel L, *Maimonides; život a dílo*. Praha 2010, str. 587.

¹⁶² Tamtéž, str. 588.

¹⁶³ Tamtéž, str. 592.

¹⁶⁴ Tamtéž, str. 593.

době exilu a následně i po něm, se Židé přikláněli k víře zmrtvýchvstání celého člověka. To znamená, že nedělali rozdíl mezi duší a tělem. V době exilní se také formuje myšlenka božího soudu na konci dějin Izraele. Jeden z nejvýznamnějších starozákonních apokryfů¹⁶⁵ s názvem *Kniha Henochova*¹⁶⁶ z poloviny 2. tis. př. n. l. hovoří o představě božího soudu. Kniha přímo vypráví o zničení světa, o tom jak z celé země zmizí všichni svévolníci. Následně nastane věčný soud, při kterém vzkříšený lid bude rozdělen na spravedlivé a na bezvěrce.¹⁶⁷ Chasidské hnutí učí dokonce o posledním soudu vykonaným nad padlými anděly. V rabínských textech se hovoří o rozdělení hříšníků a spravedlivých, a s posledním soudem se počítá jako s běžným jevem. Ve 2. st. př. n. l. se jednalo o vzkříšení tělesně vymezené duše. Později podle rabínských textů, ale také vlivem křesťanské nauky, se pojem zmrtvýchvstání formuje v myšlenku, hovořící o spojení duše se svým vlastním tělem.¹⁶⁸

2.4. Nový pohled

2.4.1. Reformní hnutí

První vlna reformistů přichází z Německa koncem 19. století. Jednalo se o silně věřící Židy, kteří pomocí reforem usilovali o trvalé uchování judaismu. Jejich reformy spočívaly ve změnách v liturgii, a tak zavedli sborové zpívání a kázání pouze v místním jazyce.¹⁶⁹

165 *Apokryf* je spis, který vznikl ve stejné době jako Tanach, ale není do něj zařazen. V případě spisu Henochově se jedná o knihu, která není zařazena v palestinském kánonu, ani v septuagindě. Dále mezi tyto apokryfy můžeme zařadit například „Závěti dvanácti praotců“ či „Mučednictví Izijášovo“. (Pavlincová, Helena (ed.), Horyna, Břetislav (ed.), *Judaismus, křesťanství, islám*. Olomouc 2009, str. 47.

166 Pavlincová, Helena (ed.), Horyna, Břetislav (ed.), *Judaismus, křesťanství, islám*. Olomouc 2003, str. 88.

167 Schubert, Kurt, *Židovské náboženství v proměnách věků*. Praha 1999, str. 144.

168 Tamtéž, str. 104 – 107.

¹⁶⁹ Gillman, Neil, *Vzkříšení a nesmrtelnost v židovském myšlení*, Praha 2007, str. 159.

Reformní rabín Abraham Geiger se snažil o to, aby myšlenka vzkříšení pojala spíše duchovní podobu. Pro věřící pojem vzkříšení znamená oživení těla v budoucím čase, ale v tomto ohledu by měla být spíše zdůrazněna víra v nesmrtelnost duše. Poznává, že víra ve vzkříšení hmotného těla by neměla svým významem přesahovat víru v duchovní nesmrtelnost.

Dalším významným reformistou je David Einhorn, který se setkal s kritikou v Německu, kvůli svým radikálním názorům. Odešel tedy do Ameriky, kde židovské obyvatelstvo bylo střídmější k jeho názorům. V roce 1826 členové Reformní kongregace Izraelitů přijali prohlášení vycházející v Maimonidově díle „Třináct článků víry“. Jedna z částí hovoří o nesmrtelnosti duše člověka.¹⁷⁰ Einhorn svým učením o důležitosti duchovní nesmrtelnosti ovlivňuje další reformisty. Prohlášení z roku 1869 pojednává o tom, že vzkříšení těla není základním principem židovské víry, ale učení o zmrtvýchvstání v židovské liturgii hovoří pouze o vzkříšení a nesmrtelnosti duše.

Kafman Kohler vydal v roce 1918 knihu, ve které vyvrací chápání Boha jako „oživení mrtvých“, ale označuje Boha za toho, který věřícím umožnil žít věčně.¹⁷¹

Reformistům 19. a 20. století záleželo na změně priorit víry ve vzkříšení. Fyzická nesmrtelnost byla nahrazena duchovní nesmrtelností. Ale neznamená to, že by víra ve vzkříšení zcela vymizela.

¹⁷⁰ Tamtéž, str. 161.

¹⁷¹ Gillman, Neil, Vzkříšení a nesmrtelnost v židovském myšlení, Praha 2007, str. 164.

2.4.2. Konzervativní hnutí

V pozdějších letech vzniká směr s názvem konzervativní judaismus. Konzervativní reformisté vydávají modlitební knihu „Tvůrce věčného života“, hovořící o Bohu, který povolává mrtvé k věčnému životu.¹⁷²

Významný přínos v myšlence nesmrtelnosti přinesl reformista Mordeceiade Kaplan. Kaplan ve své knize zcela vynechává myšlenku vzkříšení těla a zaměřil se pouze na nesmrtelnost duše, kterou se snaží vysvětlit a přizpůsobit dnešním, moderně smýšlejícím, lidem.¹⁷³

Ortodoxní Židé se vracejí k tradičnímu výkladu, který učí o zmrtvýchvstání a oživení těla.

¹⁷² Tamtéž, str. 166.

¹⁷³ Tamtéž, str. 170.

3 ZÁVĚR

Ve vývoji myšlenky zmrtnýchvstání a myšlenky putování duše, jsem došla k závěru, že judaismus byl ve své historii ovlivněn vždy kulturou, která v daném období vládla. V době perské nadvlády to byl zejména zoroastrismus, který na judaismus působil. V době helenizace se židovská víra formovala pod vlivem Platóna a jeho duálním pojetím duše.

Je těžké přesně určit, zda prorocké vize o vzkříšení izraelského lidu byly myšleny pouze jako alegorie. Stále můžeme jen předpokládat, že symbol vzkříšení v prorockých knihách neznamenal jen pouhé naděje na návrat do Izraele z vyhnanství, ale že toto celé předvídá budoucí tělesné a duševní zmrtnýchvstání. Během historie se měnil také názor na to, kdo je tím vyvoleným a bude vymaněn ze života v podsvětí, a kdo tím vyvoleným nebude. V tomto ohledu docházelo mezi věřícími k rozporu. Někteří tvrdili, že vzkříšení mohou být pouze věřící, tedy ti, kdo velebí Boha. Naopak osud pohanů byl podle nich zpečetěn v podobě nekonečného života v podsvětí, kde by jejich duše trpěla na věky. Izajáš hovoří o vzkříšení pouze spravedlivých lidí, kteří jsou během svého pozemského života oddáni Bohu. Oproti tomu, Daniel dává naději v budoucí život i bezbožným.

Vzkříšení hmotného těla je z fyziologického hlediska nemožné. Tělo se po smrti rozkládá, tudíž jeho oživení je nereálné. Ale i přesto, je jeden z principů židovské víry právě víra ve vzkříšení těla. Židé věří, že smrt není poslední událost v jejich životě. V době posledního soudu dojde k oživení a vyzvednutí těl z hrobů a dojde k opětovnému spojení s duší. V podobě, jakou měl člověk na Zemi vstane před Božím soudem a bude se zpovídat ze svých hříchů. Každý věřící by měl tuto ideu respektovat společně s dalšími zásadami judaismu, aby mohl dosáhnout plnohodnotného náboženského života.

Židovští reformisté 19. století se snažili přeformulovat myšlenku ve vzkříšení těla v pouhou víru v duchovní vzkříšení. Snažili se, aby se pro věřícího stala duchovní nesmrtelnost prioritní před vírou v oživení.

4 POUŽITÁ LITERATURA A PRAMENY:

Primární literatura:

Bible, překlad 21. století. Praha 2009.

Bottéro, Jean 2005: *Nejstarší náboženství: Mezopotámie*. Praha.

Břeňová, Klára 2011: *Smrt a existence po smrti v biblickém Izraeli; v kontextu představ starověkého Předního východu*. Olomouc.

Buber, Martin 2005: *Já a Ty*. Praha.

Buber, Martin 1994: *Život Chasidů*. Praha.

Dillard, B. Raymond, Longman III., Tremper 2003: *Úvod do Starého zákona*. Praha.

Dohmen, Christoph, Stemberger, Günter 2007: *Hermeneutika židovské Bible a Starého zákona*. Praha.

Gillman, Neil 2007: *Vzkříšení a nesmrtelnost v židovském myšlení*. Praha.

Klíma, Otakar 2002: *Zarathuštra*. Olomouc.

Kokaisl, Petr, Pargač, Jan 2006: *Pastevecká společnost v proměnách časů: Kyrgystán a Kazachstán*. Praha.

Kramer, Jiel L 2010: *Maimonides, život a dílo*. Praha.

Krásá, Ondřej (ed.) 2010: *Smrt a umírání v náboženských tradicích současnosti*. Praha.

Kremer, Jacob 1995: *Budoucnost zemřelých*. Praha.

Küng, Hans 2006: *Věčný život?* Praha.

Metzger, Bruce (ed.), Goldstein, David (ed.), Ferguson, John (ed.) 1988: *Velké události biblické doby: vzrušující výprava za lidmi a místy z Bible.* Praha.

Moskala, Jiří 1995: *Daniel – kdo to byl a o čem mluví jeho proroctví?* Praha.

Newman, Ja'akov, Sivan, Gavri'el 1998: *Judaismus od A do Z.* Praha.

Nosek, Bedřich, Damohorská, Pavla 2010: *Židovské tradice a zvyky.* Praha.

Pavlincová, Helena (ed.), Horyna, Břetislav (ed.) 2003: *Judaismus, křesťanství, islám.* Olomouc.

Pecha, Lukáš, Nováková, Nea, Rahman, Furat 1998: *Dějiny Mezopotámie.* Praha.

Pokorný, Petr, Veselý, Josef 1992: *Perspektiva víry; úvod do eschatologie.* Praha.

Prosecký, Jiří, Hruška, Blahoslav, Rychtařík, Marek 2003: *Epos o Gilgamešovi.* Praha.

Prosecký, Jiří, Hruška, Blahoslav, Rychtařík, Marek 1977: *Mýty staré Mezopotámie: Sumerská, akaddská a chettitská literatura na klínopisných tabulkách.* Praha.

Ratzinger, Josef 1996: *Eschatologie – smrt a věčný život.* Brno.

Segert, Stanislav 1970: *Synové světla a synové tmy.* Praha.

Segert, Stanislav 1995: *Starověké dějiny Židů.* Praha.

Schubert, Kurt 2003: *Ježíš ve světle tradiční židovské literatury*. Praha.

Schubert, Kurt 1999: *Židovské náboženství v proměnách věků*. Praha.

Sígl, Miroslav 2006: *Co víme o smrti*. Praha.

Sekundární literatura:

Balbán, Milan, Tydlitátová, Veronika 2002: *Gilgameš; mytická drama o hledání věčného života*. Praha.

Bardo, Thedol 2005: *Tibetská kniha mrtvých: velké osvobození nasloucháním v Bardu/Guru Rinpoče podle Karmalingpy*. Praha.

Cavendish, Richard (ed.) 1970: *Man, Myth and Magic: The Illustrated Ency of The Supernatural*. New York.

Cohen, Abraham 2006: *Talmud pro každého*. Praha.

Confucius, Legge, James, Chai, Ch'ü, Winghug, Chai, Li Chi 1967: *Book of Rites, An Encyclopedia of Ancient Ceremonial Usages, Religions Creeds, and Social Institutions*. New York.

Gaffney, Patrick, Harvey, Andrew 2005: *Tibetská kniha o životě a smrti*. Praha.

Janák, Jiří 2003: *Staroegyptská kniha mrtvých*. Brno.

Kozák, Jaromír 2001: *Egyptská kniha mrtvých; kapitoly o vycházení z hmotného světa do bezbřehé záře*. Praha.

McCallová, Henrietta 2006: *Mezopotamské mýty*. Praha.

Pípal, Blahoslav 1974: *Hebrejsko – český slovník ke Starému zákonu*. Praha.

Prosecký, Jiří, Hruška, Blahoslav, Součková, Jana, Břeňová, Klára 2003: *Encyklopedie mytologie starověkého Předního východu*. Praha.

Ripnoče, Lati, Hopkins, Jeffrey 2006: *Smrt, mezistav a znovuzrození v tibetském buddhismu*. Brno.

Zamarovský, Vojtěch 1976: *Gilgameš*. Praha.

Online zdroje informací:

Vácha, Marek, *Liší se pohled na smrt jako následek nemoci mezi věřícími a nevěřícími?* [on – line], dostupné z:

<www.csarim.cz/Public/csarim/doc/prednasky_XVII_CSARIM/vacha_lisi-se-pohled-na.smrt.pdf>

Lejsal, Martin, *Co je to reinkarnace?* [on – line], dostupné z:

<<http://casdpribram.sweb.cz/Studium/Reinkarnace.htm>>

Richter, Jiří, *Šmone esre - motlitba osmnácti požehnání*, [on – line]
Dostupné z:

<http://www.olam.cz/pamatky/napisy/prizemi/nastenne_napisy/smone_esre.html>

Elektronické zdroje informací:

Encyklopedia Judaica, (ed.) Geoffrey Wigoder, [CD – ROM] Judaica Multimedia (Israel) Ltd. 2004.

5 RESUMÉ

This Bachelor thesis titled „The Historical Development of the Idea of Resurrection in Judaism“ deals with the description of the development of the resurrection, mainly in Judaism.

The thesis is divided into chapters, which are break down into several points. The first chapter is about the prime civilization, which was interested in the death. I described the main differences in the burial customs and differences of a view of the journey of the soul after death between Egyptian, Chinese, Buddhist, Mesopotamian and Jewish culture.

Another chapter deals with prophets and their prophecies about the resurrection. Prophet Ezechiel speaks about dried valley, where lies bones of dead people. These bones are going to be resurrected. Ezechiel and other prophets, helped people with their mental condition in a bad period of their life. When the Jewish community were forced to leave Israel and were forced to live in a different area under the rule of enemies, they saw the hope in a better life in Ezechiel's or in Daniel's visions of the resurrection.

In the thesis is mentioned Maimonides and his writing called *“The resurrection of the dead“*. Maimonides wrote it, because many jewish scholars attacked him, that he does not believe in the resurrection. So he made this writing to explain his belief in it. And he defended himself to believe in the resurrection.

The main task of this thesis is to compare different periods of the Jews and outline the development of idea of the resurrection and differences between representatives of historical epoch of the Jewish religion.